

УДК 330.322.4

Л. О. Шпак,

к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, АМУ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВИСОКОЕФЕКТИВНОГО І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

L. Shpak,

PhD, Associate Professor of Accounting, Academy of Municipal Management

INSTITUTIONAL AND ECONOMIC PREREQUISITES OF HIGHLY EFFECTIVE AND COMPETITIVE REGIONAL TOURIST AND RECREATIONAL COMPLEX

У статті розкриваються особливості інституціонально-економічних передумов формування високоефективного і конкурентоспроможного туристично-рекреаційного комплексу в якості однієї з провідних галузей територіальної спеціалізації, що забезпечує, з одного боку, широкі можливості для задоволення різноманітних потреб як вітчизняних, так і зарубіжних громадян у туристично-рекреаційних послугах, а з іншого боку — робить значний внесок у соціально-економічний розвиток регіону, в тому числі за рахунок збільшення дохідної частини бюджетів, притоку інвестицій, збільшення кількості робочих місць, поліпшення здоров'я населення, збереження та раціонального використання культурно-історичної та природної спадщини.

In this article the features of institutional and economic prerequisites of highly effective and competitive tourist and recreational complex as one of the leading sectors of territorial specialization, which provides, on the one hand, the opportunities to meet the diverse needs of both domestic and foreign citizens in the tourism and recreational services and on the other hand — making a significant contribution to the socio-economic development of the region, including by increasing the revenue side, the inflow of investment, job creation, improved public health, conservation and management of cultural, historical and natural heritage.

Ключові слова: регіональний туристично-рекреаційного комплекс, соціально-економічний розвиток регіону, конкурентоспроможність регіону, привабливість ринку, туристичні ресурси.

Key words: regional tourism and recreation complex, socio-economic development of the region, the region's competitiveness, market attractiveness, tourist resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З 90-х рр. ХХ ст. органи управління туризмом та санаторно-курортною галуззю неодноразово трансформувалися. Невпорядкованість організаційної структури управління регіональними туристично-рекреаційними комплексами багато в чому зумовила низьку ефективність їх державного регулювання. Подібні реорганізації не ведуть до зростання авторитету державних інститутів управління у даній сфері і, що особливо важливо, до підвищення ефективності структури управління галуззю. Відсутність узгодженої на рівні держави стратегії і тактики розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів за наявності великої кількості відомчих органів управління (управлінь, відділів, рад, об'єднань, тощо) стало на заваді у реалізації рекреаційного та культурно-пізнавального потенціалу туризму.

Це свідчить про об'єктивну необхідність (у міру зростання економічної значущості регіонального туристично-рекреаційного комплексу в народногосподарському комплексі) створення єдиної організаційної структури державного регулювання у даній сфері, уповноваженого виконавчого органу державної влади на національному рівні в ранзі міністерства виключно з питань туризму та рекреації. Регіональні органи влади повинні створити місцеві органи з туризму, які інтегруються у систему регулювання регіонального туристично-рекреаційного комплексу в рамках всієї країни.

МЕТА СТАТТІ

Мета цієї статті є формування високоефективного і конкурентоспроможного туристично-рекреаційного комплексу в якості однієї з про-

відних галузей територіальної спеціалізації, що забезпечує, з одного боку, широкі можливості для задоволення різноманітних потреб як вітчизняних, так і зарубіжних громадян у туристично-рекреаційних послугах, а з іншого боку — робить значний внесок у соціально-економічний розвиток регіону, в тому числі за рахунок збільшення дохідної частини бюджетів, притоку інвестицій, збільшення кількості робочих місць, поліпшення здоров'я населення, збереження та раціонального використання культурно-історичної та природної спадщини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вважаємо, що для проектування моделі комплексного розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу доцільним буде поділ його території на туристично-рекреаційні регіони. Вибір центрів регіонів обумовлений дією наступних факторів: усі міста — центри округів мають бути великими адміністративно-культурними, науково-виробничими та транспортно-комунікаційними центрами відповідних територій краю, повинні володіти значним історико-культурним потенціалом і порівняно розвинутою інфраструктурою туризму та відпочинку. У рамках даних регіонів формуються туристсько-рекреаційні території (зони), з яких у цілях стратегічного планування мають виділятися території (зони) пріоритетного розвитку туризму та рекреації.

З метою проектування моделі комплексного розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу варто усвідомити його сучасну структуру. Галузева складова структури регіонального туристично-рекреаційного комплексу в Україні нині знаходиться в стадії становлення. Вона включає в себе економічні формування та суб'єктів основних галузей туристично-рекреаційної спеціалізації (туроператорів та турагентів), зайнятих безпосередньо розробкою і реалізацією найрізноманітніших туристичних послуг, і структури обслуговуючих галузей (інфраструктури туризму, тобто об'єктів розміщення, харчування, надання послуг транспорту і зв'язку, індустрії розваг, тощо). Однак на етапі розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу та вирішення пов'язаних з цим завдань, що вимагають значних фінансово-інвестиційних ресурсів, необхідно створити в регіонах ряд великих об'єднань у формі асоціацій, корпорацій, консорціумів, великих унітарних спеціалізованих економічних структур, тощо, фінансово-виробнича база яких дозволила б забезпечити вирішення завдання розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу [3].

Розробка системи міжнародних, національних, міжрегіональних, крайових і місцевих (рівень туристично-рекреаційних регіонів, зон

(територій) і муніципальних утворень) цільових програм і проектів розвитку туризму та рекреації з виділенням пріоритетних для кожного туристично-рекреаційного округу і територій видів і форм туризму та рекреації є необхідним елементом розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Реалізація даної стратегії передбачає:

— розробку переліку найбільш значимих для конкретного регіону подій, спортивних змагань, фестивалів, виставок, ярмарків, конкурсів, міжнародних, міжрегіональних та обласних симпозіумів, конференцій, семінарів, тощо, з метою формування на цій основі як довгострокових, так і поточних планів заходів по залученню туристів у регіонального туристично-рекреаційний комплекс;

— формування реєстру туристичних ресурсів на основі їх чіткої класифікації (як за видами — об'єкт природи, історії, культури, тощо, так і за значимістю — загальнонаціонального, регіонального (обласного) та місцевого (муніципального) значення);

— оцінку туристично-рекреаційних ресурсів;

— порядок використання та доступу до туристично-рекреаційних ресурсів туристів, з урахуванням гранично допустимих навантажень;

— розробку системи заходів з відтворення, відновлення, охорони і розвитку туристично-рекреаційних ресурсів, у тому числі заходів по залученню інвестицій та визначенню джерел фінансування;

— розробку на цій основі програм і проектів розвитку різних видів і форм туризму і рекреації таких, як Програма розвитку культурно-пізнавальних видів туризму, що включає в себе такі програми, як "Розвиток пізнавального туризму (екскурсійні тури)", "Розвиток етнографічного та побутового туризму", "Розвиток релігійного туризму", "Розвиток ностальгічного туризму"; Програма розвитку спортивно-оздоровчих видів туризму, що включає в себе такі програми, як "Розвиток водного туризму", "Розвиток підводного туризму", "Розвиток пішохідних туристичних маршрутів", "Розвиток кінних туристичних маршрутів", "Розвиток лижного (гірськолижного) туризму", "Розвиток екологічного туризму", "Розвиток санаторно-курортних форм відпочинку", тощо; Програма розвитку змішаних (комбінованих) видів туризму (круїзи і т.д.); Програма розвитку ділового туризму; Програма розвитку туризму за інтересами (полювання, риболовля, збір грибів, ягід, і т.д.); Програма розвитку пригодницького та екстремального туризму і т.д. [4]

З метою підвищення рівня доступності туристично-рекреаційних послуг у рамках розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу для більшості верств населення необхідно розробити та реформалізувати спеціальну регіональну програму "Розвиток соціального туризм-

му", що включає в себе підпрограми розвитку шкільного, студентського (молодіжного) туризму, туризму для людей пенсійного віку, туризму для інвалідів та інших осіб, які потребують соціального захисту (малозабезпечених, тощо). При розробці даних програм необхідно врахувати перспективи всесезонного розвитку відзначених видів туристично-рекреаційної діяльності.

Важливим моментом у програмі розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу є виявлення пріоритетів його розвитку для окремих туристично-рекреаційних регіонів і територій з метою визначення територіальної спеціалізації останніх. У цілому пріоритетними є такі види й форми туризму та рекреації:

— у рамках культурно-пізнавального туризму — екскурсійний туризм (відвідування історико-культурних об'єктів);

— у рамках спортивно-оздоровчого туризму — водний; лижний; санаторно-курортний;

— у рамках туризму за інтересами — полювання, риболовля тощо;

— у рамках пригодницького туризму — екстремальний туризм.

Крім залучення до розвитку туризму та рекреації державних бюджетних джерел фінансових ресурсів, для гарантування розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу необхідно використовувати різноманітні позабюджетні фонди (в тому числі муніципальних утворень); пайові інвестиційні фонди, що акумулюють, як правило, вільні грошові кошти населення; благодійні фонди; комерційні банки та інші фінансові інститути; створювати в регіоні публічні акціонерні товариства, консорціуми, асоціації та інші організаційно-економічні форми концентрації фінансових і матеріально-технічних ресурсів з метою реалізації окремих програм розвитку туристично-рекреаційної галузі. Слід також більш активно використовувати міжнародні фінансові джерела (програми, проекти, банківські ресурси, тощо) і залучення приватних інвесторів, що володіють не тільки фінансовими ресурсами, але і досвідом роботи в туристично-рекреаційній галузі. Важливим інвестиційним джерелом для розвитку туристично-рекреаційної галузі можуть стати великі інвестиційні програми, що реалізуються на території регіонального туристично-рекреаційного комплексу; інтеграція, що дозволить значно прискорити і здешевити створення різноманітних об'єктів туристично-рекреаційної галузі: готелів, АЗС, ресторанів, об'єктів індустрії розваг, причальних споруд для яхтингу, платних автостоянок тощо. Реалізація перерахованих вище стратегічних напрямів розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу вимагає значного підвищення рівня міжвідомчого (міжгалузевого) кооперування, і координації, і насамперед на рівні уряду.

Основною стратегічною метою розвитку будь-якого регіонального туристично-рекреаційного комплексу є перетворення його в сучасний санаторно-курортний і туристичний центр, який може забезпечити задоволення потреб вітчизняних і зарубіжних громадян у санаторно-курортних послугах та відпочинку, а також внести значний внесок в економічний розвиток країни. Для досягнення цієї мети у рамках розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу необхідно успішно виконати наступні завдання: провести аналіз і оцінку ситуації, економічної ситуації та стану курортно-рекреаційного комплексу в регіоні; розпочати формування та реалізацію економічної та соціальної політики, спрямованої на збереження і подальше збільшення чисельності гостей курортів регіону; підвищити конкурентоспроможність регіонального туристично-рекреаційного комплексу як курорту шляхом вдосконалення технології надання послуг, підвищення рівня сервісу і розширення асортименту послуг; залучити відповідні інвестиції до регіону; сприяти реалізації державних соціальних програм оздоровлення та реабілітації населення; провести формування ефективного ринку курортно-туристичних послуг на регіональному, державному та міждержавному рівні; досягти поєднання пріоритетного розвитку курортної спеціалізації регіону з диверсифікацією економіки; сформувати раціональну транспортну систему; налагодити продовольче забезпечення жителів регіону, а також приїжджих туристів; забезпечити безперебійне постачання міст регіону електроенергією; гарантувати охорону природних територій та налагодити розвиток екотуризму.

Ключовими факторами успіху окремого регіонального туристично-рекреаційного комплексу можуть бути:

— унікальне місце розташування;

— наявність природних і лікувальних ресурсів;

— практично відсутність протипоказань до застосування лікувальних ресурсів, добра репутація та імідж;

— наявність об'єктивних можливостей для виходу на нові ринки туристичних послуг і розширення їх асортименту [1].

Заклади відпочинку та система їх обслуговування, що будуть формуватися у ході розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу як динамічні архітектурно-просторові системи, мають на кожному етапі реалізації мати закінчений містобудівний вигляд, не потребувати великих капіталовкладень і давати поетапно гарантований економічний і соціальний ефект.

Для вибору стратегії розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу необхідно провести стратегічну сегментацію зовнішнього

Таблиця 1. Фактори, що визначають привабливість ринку і стратегічного розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу

Привабливість ринку	Стратегічне розміщення регіонального ТРК
Характеристика ринку	
Розмір ринку	Частка ринку
Розмір ключових сегментів	Охоплення ключових сегментів
Диверсифікованість ринку	Ступінь участі в диверсифікації
Чутливість ринку до цін, рівня обслуговування	Вплив на ринок
Схильність до сезонності	Характер відносин з постачальниками супутніх послуг
Вплив постачальників на характер угод	Вплив на позицію ТРК споживачів
Фактори конкуренції	
Рівень конкуренції	Приспособованість до конкуренції
Чутливість до послуг конкурентів	Сегменти нові або знову освоєні
Рівень і типи інтеграції	Відносна частка ринку
Рівень і типи інтегрованості учасників у галузі	Уразливість з боку появи нової технології
-	Власний досвід і рівень інтеграції
Фінансово-економічні фактори	
Межі капіталовкладень у регіон і галузь	Межі капіталовкладень регіону
Фактори важеля (структура витрат)	Фактори важеля
Бар'єри на виході з галузі	Бар'єри, що ускладнюють інвестиції у регіон
Рівень використання наявних потужностей	Рівень використання потужностей
Галузевий рівень прибутковості	Рівень прибутковості міста
Рівень ліквідності	Показник платоспроможності
Соціально-психічні фактори	
Юридичні обмеження	Зовнішній образ
-	Внутрішньофірмова культура і етика

оточення регіону. Як базові, можна виділити наступні сегменти:

- громадяни України та іноземці;
- по сезону (зимовий, літній, цілорічний відпочинок);
- по цілі (відпочинок, лікування, рекреація, розваги, ділова поїздка);
- круїзи, морські купання, гірськолижний туризм;
- молодіжний, дитячий, сімейний туризм.

Будь-яка навіть досконала стратегія розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу може виявитися мало привабливою з наступних причин. Нестратегічні бар'єри: еластичність і темпи попиту — за даними СOT попит на туристичні послуги у найближчі 5—10 років зросте на 3,5%, тобто рівень конкурентоспроможності ринку стане меншим; іноземна конкуренція — збільшення тарифів на перевезення по Україні та подорожчання обслуговування може призвести до входу в галузь нових іноземних курортів; інституційні бар'єри — жорсткість системи ліцензування та сертифікації туристської діяльності, державний контроль над цінами і тарифами на транспорт, електроенергію та комунальні послуги.

Стратегічні бар'єри виникають завдяки діяльності власне регіонального туристично-рекреаційного комплексу, поведінці його адміністрації, яка перешкоджає проникненню нових туристичних організацій на ринок туристичних послуг України. Серед них: метод встановлення ціни на путівку; довгострокові контракти з туроператора-

ми, страховими компаніями та іншими постачальниками; отримання ліцензій та сертифікатів відповідності на надання санаторно-курортних і туристичних послуг; збереження невеликого числа не завантажених потужностей на період високої завантаженості; збільшення витрат на рекламу, маркетингові дослідження, по створенню іміджу курорту і інші способи підвищення мінімальної ефективною кількості туристів для конкретного регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

У рамках розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу можна прийняти рішення про диверсифікацію туристичної діяльності в наступних варіантах:

— підвищувати конкурентоспроможність регіонального туристично-рекреаційного комплексу в даній галузі;

- починати диверсифікацію;
- діяти одночасно за двома напрямками.

Для розвитку сучасного регіонального туристично-рекреаційного комплексу найбільш переважним є прийняття рішення діяти одночасно за двома напрямками. Диверсифікацію пропонується здійснювати у вигляді освоєння нових для регіонального туристично-рекреаційного комплексу технологій з метою продовження обслуговування традиційного ринку турпослуг, тобто проводити диверсифікацію, пов'язану із потребами туристів та економіки держави.

Стратегія диверсифікації повинна ґрунтуватися на синергізмі продажів туристичних послуг, тому що для широкого асортименту, що здебільшого пропонується регіональними туристично-рекреаційними комплексами, під час їх подальшого розвитку будуть використовуватися одні й ті ж канали розподілу і система збуту, а також управління процесом продажів буде відбуватися з єдиного центру, проводитиметься загальна реклама (регіону як курорту в цілому), взаємопов'язані туристичні послуги будуть реалізовуватися спільно — і при цьому має використовуватися загальна система стимулювання туристичних фірм. Усі ці витрати призведуть до більш суттєвих переваг у діяльності регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

Існує безліч методів аналізу стратегій розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Скористаємося матрицею "Мак-Кінслі" для вибору альтернативи. Дана матриця є більш складним, ніж інші, варіантом портфельної мо-

делі, і являє собою багатофакторну матрицю (табл. 1).

Потім складається портфельна матриця "Мак-Кінслі" (рис. 1). Подібні моделі можна скласти не тільки для розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу, але і для оцінки стратегічного місця регіонального туристично-рекреаційного комплексу в інших сферах бізнесу. У ході аналізу моделі можна визначити, що з усіх альтернативних стратегій розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу кращою є стратегія розширення інвестиційної діяльності і зміцнення стратегічних позицій регіону. Це називається стратегією стабільності зосередження на існуючих напрямках і підтримка їх.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічний розвиток регіонального туристично-рекреаційного комплексу на основі проведеного аналізу та оцінки всіх альтернативних стратегічних портфельів доцільно зосередити на збереженні своєї ніші в санаторно-курортній галузі країни, а також в подальшому поступовому виході на світовий ринок. З цієї метою необхідно сконцентрувати зусилля на розвитку інфраструктури, шляхів сполучення і комунікацій, вдосконаленні санаторно-курортних установ, подальшого розвитку сильних сторін і потенціалу регіонального туристично-рекреаційного комплексу та подоланню слабкостей, а також організації дієвого захисту від можливих загроз. Керівники повинні прагнути до того, щоб максимально знизити негативний вплив зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, і посилити позитивні тенденції розвитку. На місцеве населення будуть впливати розширення можливості працевлаштування, використання спортивних споруд та розвиток інфраструктури. В значній мірі важлива і сама концепція розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу: сучасні курорти повинні пропонувати послуги, які можуть бути сумісними з отриманням туристами задоволення. Рекреаційні можливості, які пропонуються об'єктами розміщення туристів, мають бути різноманітні і високої якості. У періоди спаду туристичної активності можна успішно використовувати таку концепцію розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу: пропонувати спеціальний комплекс обслуговування під назвою "міні-відпочинок" або комплексні послуги готелів за спеціальною ціною. Також варто прагнути до створення нових ринків у період міжсезоння, щоб регіональний туристично-рекреаційний комплекс міг функціонувати протягом усього року. Необхідно розвивати нові види по-

Привабливість ринку	висока	Інвестувати (рости)	Інвестувати (рости)	Обмежені інвестиції (зміцнювати стратегічні позиції)
	середня	Інвестувати (рости)	Обмежені інвестиції (використовувати доступне положення і зміцнювати його)	Зібрати урожай (відмовитися від цього бізнесу)
	низька	Обмежені інвестиції (використовувати досягнуте положення)	Зібрати урожай (відмовитися)	Зібрати урожай (відмовитися)
		хороше	середнє	низьке
		Стратегічне положення		

Рис. 1. Матриця "Мак-Кінслі"

слуг і широко впроваджувати їх на практиці, щоб залучити нові групи споживачів і не тільки на регіональному ринку.

Література:

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. — М.: ОАО "Типография "НОВОСТИ", 2000. — 256 с.
2. Андреева Г.П. Проблемы змістовного наповнення понятійного апарату інноваційної діяльності / Г.П. Андреева // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. — 2008. — Випуск 237: В 6 т. — Т. II. — Дніпропетровськ: ДНУ. — С. 448—457.
3. Брижань І.А. Вплив кластерних об'єднань на розвиток підприємств і регіонів / І. А. Брижань, І.М. Савицька // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — С. 189—194.
4. Коваль П.Ф. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського туризму / П.Ф. Коваль, Г. П. Андреева // Вісник ДІТБ серія "Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері)". — 2008. — 12. — С. 199—204.

References:

1. Azoev, G.L. (2000), Konkurentnye preymuschestva fyrmy [competitive advantages of the company], ОАО "Typhografya "NOVOSTY", Moscow, Russia.
2. Andriieva, G. P. (2008), "Problems of the content of the conceptual system of innovation", Ekonomika: problemy teorii ta praktyku. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 237, pp. 448—457.
3. Bryzhan', I. A. (2011) "Effect of cluster mergers on the development of enterprises and regions, Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, pp. 189—194.
4. Koval', P. F. (2008), "Ways to improve the competitiveness of rural tourism", Visnyk DITB seriia", Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpryiemstvamy (v turystychnij sferi)", vol. 12, pp. 199—204.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2013 р.